

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ СТАРШИХ КУРСІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

©О. В. Денефіль, С. А. Мусієнко, Ю. В. Зьомко

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України

РЕЗЮМЕ. У статті представлено матеріали дослідження зміни психологічних характеристик студентів під час війни.

Мета – дослідити зміни психологічних характеристик студентів 4–5 курсів медичного факультету через тиждень і через півроку від початку війни.

Матеріал і методи. Проведено обстеження 30 чоловіків і 30 жінок, які є студентами 4–5 курсу Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського, віком 20–22 роки. Перше анкетування проведено 3 березня, друге – 31 серпня. Психологічне обстеження проведено за допомогою Фрайзбургського особистісного опитувальника FPI, форма В. Перед початком кожного тестування досліджуваних інформували про умови його проведення і методики, які будуть використовуватися, їм надавали гарантії нерозголошення отриманої інформації, що відповідає принципам інформаційної згоди.

Результати. Відповідно до отриманих досліджень виявлено, що у жінок під час першого анкетування, порівняно з другим, були достовірно більші значення за шкалами: невротичність, спонтанна агресивність, депресивність, реактивна агресивність, сором'язливість та емоційна лабільність. Натомість достовірно зросли під час другого анкетування урівноваженість та екстраверсія. Аналізуючи отримані результати у чоловіків ми виявили, що під час першого анкетування, порівняно з другим, були достовірно більші значення за шкалами: невротичність, спонтанна агресивність, депресивність, дратівливість, реактивна агресивність, емоційна лабільність. Натомість достовірно зросли під час другого анкетування товариськість, урівноваженість та екстраверсія.

Висновки. Результати психологічних досліджень студентів за 03.03.2022 та 31.08. 2022, показали, що молодь повернула всі звичні захисні механізми, адаптувалася та відновила психологічний ресурс. Психоемоційний стан студентів-чоловіків стабілізувався у більшій мірі, ніж у жінок.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: опитувальник FPI; форма В; студенти; війна.

Вступ. Реалії 2022 року такі, що українці через воєнний стан перебувають у постійному стресі [1]. Його перманентний вплив у майбутньому призведе до різноманітних проблем: депресія, тривожний та/або посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) тощо [2–6].

Стрес – це неспецифічна реакція організму у відповідь на дуже сильну дію ззовні, яка перевищує норму, а також відповідна реакція нервової системи. Цей термін у наукову термінологію був введений Г. Сельє, який зробив висновок про існування загального адаптаційного синдрому, що забезпечує пристосування організму до умов середовища, які змінюються. Загальний адаптаційний синдром характеризується трьома стадіями: на першій стадії (стадія тривоги) відбувається мобілізація захисних реакцій організму; на другій (стадія резистентності) – виникає збільшення стійкості організму до дії стресорів; третя стадія (виснаження) характеризується виснаженням адаптаційних резервів. Поняття стресу, як правило, пов'язують з дією факторів, що погіршують психічне та фізичне здоров'я людини [7], хоча еустрес – це насамперед корисна для організму реакція, яка виникла в ході еволюції і сприяє його адаптації до умов життя, що змінюються. Однак сильні й багаторазово повторювані дії стресорів можуть призводити до різноманітних негативних наслідків, на яких фіксують свою увагу багато дослідників [8, 9]. Є дані, що се-

ред студентів найбільш схильні до стресу жінки та студенти старших курсів [10].

Мета – дослідити зміни психологічних характеристик студентів 4–5 курсів медичного факультету через тиждень і через півроку від початку війни.

Матеріал і методи дослідження. Було обстежено 30 чоловіків і 30 жінок, студентів 4–5 курсів Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського, віком 20–22 років. Студентам проведено психологічне обстеження за допомогою Фрайзбургського особистісного опитувальника FPI, форма В. Тест є валідним для осіб 30–63 років [11]. Перед початком кожного тестування досліджуваних інформували про умови його проведення і методики, які будуть використовуватися, їм надавали гарантії нерозголошення отриманої інформації, що відповідає принципам інформаційної згоди. Обстежувані не залежали від дослідника і не отримували грошової винагороди.

Дослідження проводили, коли не було повітряної тривоги, індивідуально для кожного студента. Для дослідження використовували опитувальник з інструкцією і бланк для відповідей. Опитувальник містить 12 шкал. Загальна кількість питань – 114. Шкали I–IX є основними, або базовими, а шкали X–XII – похідними, інтегруючими. Шкала I – невротичність, II – спонтанна

Огляди літератури, **оригінальні дослідження**, погляд на проблему, випадок з практики, короткі повідомлення

агресивність, III – депресивність, IV – дратівливість, збудливість, V – товариськість, VI – урівноваженість, VII – реактивна агресивність, VIII – сором'язливість, IX – відкритість, X (E) – екстраверсія – інтроверсія, XI (N) – емоційна лабільність, XII (M) – маскуліність – фемінність. Перше анкетування було проведено 03.03.2022 року, друге – 31.08.2022. Статистичну обробку цифрових даних здійснювали за допомогою програмного забезпечення «Excel» («Microsoft», США) з використанням параметричних і непараметричних методів оцінки отриманих даних. Обробку тестів здійснювали за допомогою комп'ютерної програми [12].

Результати й обговорення. Відповідно до отриманих досліджень (табл. 1) виявлено, що у жінок під час першого анкетування (03.03.2022), порівняно з другим (31.08. 2022), були достовірно більші значення за шкалами: невротичність (на 13,0 %), спонтанна агресивність (на 23,6 %), депресивність (на 24,5 %), реактивна агресивність (на 18,4 %), сором'язливість (40,5 %) та емоційна лабільність (14,0 %). Натомість достовірно зросли під час другого анкетування – урівноваженість (41,8 %) та екстраверсія/інтроверсія (16,1 %). Не відбулося достовірних змін у жінок за такими шкалами: дратівливість, товариськість, відкритість, маскуліність/фемінність.

Таблиця 1. Зміни психологічних характеристик у жінок під час війни

№ шкали	Назва шкали	Дата обстеження		Достовірна зміна
		03.03.2022	31.08.2022	
I	Невротичність	6,07±0,26	5,37±0,25	p<0,05
II	Спонтанна агресивність	6,43±0,29	5,20±0,31	p<0,05
III	Депресивність	6,60±0,27	5,30±0,28	p<0,05
IV	Дратівливість	5,03±0,33	4,83±0,28	p>0,05
V	Товариськість	2,43±0,30	4,40±0,27	p>0,05
VI	Урівноваженість	3,83±0,28	5,43±0,31	p<0,05
VII	Реактивна агресивність	5,80±0,29	4,90 ±0,24	p<0,05
VIII	Сором'язливість	5,90±0,33	4,20±0,31	p<0,05
IX	Відкритість	6,23±0,31	6,17±0,31	p>0,05
X	Емоційна лабільність	6,53±0,25	5,73±0,28	p<0,05
XI	Екстраверсія/інтраверсія	5,23±0,30	6,07±0,29	p<0,05
XII	Маскуліність/фемінність	3,80±0,36	4,43±0,29	p>0,05

Отримані зміни можна розцінити наступним чином. Найбільші зміни психофізіологічних показників були за шкалами VI (відображає стійкість до стресу; високі оцінки свідчать про гарну захищеність до впливу стрес-факторів звичайних життєвих ситуацій, що базується на впевненості в собі, оптимістичності та активності; зростають позитивне налаштування, стійкість, завзятість, спокійність, довірливість, діяльність) і VIII (відображає схильність до стресового реагування на звичайні життєві ситуації, що перебігає за пасивно-оборонним типом; зниження балів вказує на зменшення тривожності, скутості, невпевненості, розгубленості, сором'язливості, схвильованості, покращення соціальних контактів. Такі особи сміливі, рішучі, схильні до ризику, не розгублюються при зустрічі з незнайомими речами і обставинами). У жінок практично не змінилася відкритість, що не можна розцінювати як повністю щирі відповіді на запитання, але анкети, де показники були менші за 3 бали, ми до уваги не брали.

Аналізуючи отримані результати у чоловіків (табл. 2) ми виявили, що під час першого анкетування (03.03.2022) були достовірно більші значення,

порівняно з другим анкетуванням (31.08.2022), за такими шкалами: невротичність (на 48,8 %), спонтанна агресивність (на 45,9 %), депресивність (на 61,2 %), дратівливість (на 55,5 %), реактивна агресивність (на 43,7 %), емоційна лабільність (на 33,9 %). Натомість достовірно зросли під час другого анкетування товариськість (на 19,5 %), урівноваженість (на 42,6 %), відкритість (на 50,7 %) та екстраверсія/інтроверсія (на 28,0 %). Не виявлено достовірних змін у чоловіків за шкалами: сором'язливість і маскуліність/фемінність.

З отриманих даних видно, що у чоловіків при повторному анкетуванні з'явилася два показники, які показують високий рівень психологічної характеристики, а саме за шкалами VI (відображає стійкість до стресу; гарну захищеність до впливу стрес-факторів звичайних життєвих ситуацій, що базується на впевненості в собі, оптимістичності та активності) і IX (дозволяє характеризувати ставлення до соціального оточення і рівень самокритичності. Високі оцінки свідчать про прагнення до довірливо-відвертої взаємодії з оточуючими людьми при високому рівні самокритичності, відкритість, здатність визнавати власні недоліки і по-

Таблиця 2. Зміни психологічних характеристик у чоловіків під час війни

№ шкали	Назва шкали	Дата обстеження		Достовірна зміна
		03.03.2022	31.08.2022	
I	Невротичність	5,40±0,29	3,63±0,31	p<0,05
II	Спонтанна агресивність	6,13±0,34	4,20±0,32	p<0,05
III	Депресивність	5,53±0,36	3,43±0,34	p<0,05
IV	Дратівливість	6,53±0,28	4,20±0,28	p<0,05
V	Товариськість	5,63±0,37	6,73±0,34	p<0,05
VI	Урівноваженість	5,07±0,30	7,23±0,27	p<0,05
VII	Реактивна агресивність	6,90±0,28	4,80±0,36	p<0,05
VIII	Сором'язливість	4,77±0,36	4,43±0,39	p>0,05
IX	Відкритість	5,33±0,33	8,03±0,23	p<0,05
X	Емоційна лабільність	5,80±0,40	4,33±0,41	p<0,05
XI	Екстраверсія/інтраверсія	5,00±0,35	6,40±0,32	p<0,05
XII	Маскулінність/фемінність	6,20±0,36	6,13±0,39	p>0,05

милки). Найбільших же змін зазнали показники за шкалою III (відображають природну життєрадісність, енергійність і підприємливість). У жінок ця шкала не зазнала змін. Враховуючи більші позитивні зміни серед чоловіків можна сказати, що відновлення off-line навчання (початок з 15 серпня 2022 р.) позитивно вплинуло на них, підвищило самооцінку, впевненість у майбутньому, знизило рівень стресу та патологічні риси особистості.

Беручи до уваги результати досліджень за 03.03.2022 та 31.08.2022, можна зробити висновок, що психоемоційний стан студентів стабілізувався. Молодь повернула звичні захисні механізми, способи адаптації та патерни, відновила психологічний ресурс. Про це свідчить зниження невротичності, спонтанної агресивності, депресивності, реактивної агресивності та емоційної лабільності. Такі показники як урівноваженість, екстраверсія/інтроверсія – зросли. У чоловіків адаптація пройшла успішніше.

Результати першого анкетування показали, що студенти перебували у стадії шоку загального адаптаційного стрес-синдрому, у них проявилася нестійкість емоційного стану, нервозність, почуття незахищеності, стурбованість, агресивність, дезорієнтованість, що відповідає першій стадії тривоги. На час другого анкетування спостерігалася позитивна динаміка показників, що відповідає на-

ступній стадії – розвитку стійкої резистентності. Підвищення показників товариськості та врівноваженості свідчить про соціальну активність та пристосовуваність до впливу стресу.

Отже, можна сказати, що війна спровокувала адаптаційний синдром – комплекс різноманітних реакцій захисного характеру, що виникають в організмі людини і тварини у відповідь на значні пошкоджувальні чинники (стресори). «Кожен стрес залишає на людині незмінний рубець, – писав Ганс Сельє, так і війна не залишиться непомітною. Стресори впливають не лише на психологічний стан, а й на фізичне здоров'я людини. Вони є головними «чинниками ризику» та прояву й загострення таких захворювань, як серцево-судинні та захворювання шлунково-кишкового тракту».

Висновок. Результати психологічних досліджень студентів за 03.03.2022 та 31.08.2022 показали, що молодь повернула всі звичні захисні механізми, адаптувалася та відновила психологічний ресурс. Психоемоційний стан студентів-чоловіків стабілізувався у більшій мірі, ніж у жінок.

Перспективи подальших досліджень. У перспективі доцільно дослідити особливості психологічних змін у студентів у динаміці. Вивчити особливості поведінки та подальше пристосування до стресового впливу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Особливості проявів бойових стресових розладів у поранених військовослужбовців збройних сил України – учасників бойових дій / Л. В. Радецька, І. О. Лаба, А. І. Смачило [та ін.] // Медсестринство. – 2020. – № 4. – С. 23–26.

2. Рештакова Н. О. Депресія як один із чинників, що сприяють розвитку психосоматичних розладів // Медсестринство. – 2019. – № 1. – С. 29–31.

3. Рештакова Н. О. Психічний стан населення під час пандемії COVID-19 // Медсестринство. – 2020. – № 3. – С. 19–20.

4. Рештакова Н. О. Тривога як одна з форм невротичних захворювань та методи її діагностики // Медсестринство. – 2020. – № 1. – С. 65–66.

5. Телець Ю. Два кейси для медпрацівників, які допоможуть запобігти ковідній паніці та стресу // До-

Огляди літератури, **оригінальні дослідження**, погляд на проблему, випадок з практики, короткі повідомлення
відник головної медичної сестри. – 2021. – № 5. – С. 40–42.

6. Хаустова О. О. Психосоматичні маски тривоги / О. О. Хаустова // Український медичний часопис. – 2019. – № 4 (1). – С. 53–60.

7. Булах В. П. Стрес та його вплив на організм людини / В. П. Булах // Медсестринство. – 2014. – № 3. – С. 10–15.

8. Денефіль О. В. Особливості кардіоінтервалографії та психологічного стану молодих людей з різним ризиком розвитку артеріальної гіпертензії / О. В. Денефіль // Запорозький медичний журнал. – 2013. – № 3. – С. 21–24.

9. Петьков В. А. Психологічні особливості впливу стресу на загальний розвиток дитини / В. А. Петьков //

Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2015. – № 6 (37). – С. 33–36.

10. Євтушик Ю. О. Дослідження впливу стресу на життя та діяльність людини / Ю. О. Євтушик, І. В. Чернецька // Студентський вісник НУВГП. – 2015. – Т. 3 (5). – С. 71–73.

11. Луценко О. Л. Фрайбурзький особистісний опитувальник FPI – перевірка валідності та локальна стандартизація / О. Л. Луценко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Психологія. – 2017. – Т. 61. – С. 49–54.

12. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 23327. Психодіагностична комп'ютерна програма «Фрайбурзький особистісний опитувальник FPI, форма В» / О. В. Денефіль, Т. М. Білінська. – К. : Державний департамент інтелектуальної власності, 25.12.2007 р.

REFERENCES

1. Radetska, LV., Laba, I.O., Smachylo, A.I., Nechaeva, O.O., Lopatenko, K.O., & Baumer, M.M. (2020). Osoblyvosti proiaviv boiovykh stresovykh rozladiv u poranenykh viyskovosluzhbovciv zbroynykh syl Ukrayiny – uchasyky boiovykh diy [Features of the manifestations of combat stress disorders in wounded servicemen of the armed forces of Ukraine - participants in hostilities]. *Medsestrynstvo – Nursing*, 4, 23-26 [in Ukrainian].

2. Reshtakova, N.O. (2019). Depresiya yak odyin z chynnykyv, shho spriyaiut rozvytku psykhosomatychnykh rozladiv [Depression as one of the factors contributing to the development of psychosomatic disorders]. *Medsestrynstvo – Nursing*, 1, 29-31 [in Ukrainian].

3. Reshtakova, N.O. (2020). Psykhichnyi stan naselenia pid chas pandemiyi COVID-19 [The mental state of the population during the COVID-19 pandemic]. *Medsestrynstvo – Nursing*, 3, 19-20 [in Ukrainian].

4. Reshtakova, N.O. (2020). Tryvogha yak odna z form nevrotychnykh zakhvoriuvanij ta metody yiyi diagnostyky [Anxiety as one of the forms of neurotic diseases and methods of its diagnosis]. *Medsestrynstvo – Nursing*, 1, 65-66 [in Ukrainian].

5. Telets, Yu. (2021). Dva keisy dlia medpracivnykyv, yaki dopomozhut zapobihyti kovidniy panitsi ta stresu [Two cases for medical workers that will help prevent common panic and stress]. *Dovidnyk holovnoyi medychnoyi sestry – Handbook of the Head Nurse*, 5, 40-42 [in Ukrainian].

6. Khaustova, O.O. (2019). Psykhosomatychni masky tryvohy [Psychosomatic masks of anxiety]. *Ukrayinsjkyi medychnyi chasopys – Ukrainian Medical Journal*, 4(1), 53-60 [in Ukrainian].

7. Bulakh, V.P. (2014). Stres ta yoho vplyv na orghanimz liudyny [Stress and its effects on a human body]. *Medsestrynstvo – Nursing*, 3, 10-15 [in Ukrainian].

8. Denefil, O.V. (2013). Osoblyvosti kardiointervalohrafiyi ta psykholohichnoho stanu molodykh liudei z riznym ryzykom rozvytku arterialnoyi hipertenziyi [Features of cardiointervalography and psychological state of young people with different risk of developing arterial hypertension]. *Zaporozhskiy meditsynskiy zhurnal – Zaporizhzhia Medical Journal*, 3, 21-24 [in Ukrainian].

9. Petkov, B.A. (2015). Psykholohichni osoblyvosti vplyvu stresu na zahalnyi rozvytok dytyny [Psychological features of the influence of stress on the general development of a child]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and Development of Gifted Personality*, 6 (37), 33-36 [in Ukrainian].

10. Yevtushyk, Yu.O., & Chernecka, I.V. (2015). Doslidzhennia vplyvu stresu na zhyttia ta diyalnist liudyny [Study of the impact of stress on human life and activity]. *Studentskyi visnyk NUVGhP – Student Bulletin of the National University of Water Management and Nature Management*, 3(5), 71-73 [in Ukrainian].

11. Lutcenko, O.L. (2017). Fraiburzkyi osobystisnyi opytuvalnyk FPI – perevirka validnosti ta lokalna standartyzatsiya [FPI Freiburg Personality Questionnaire – validation and local standardization]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serija Psykholohiya – Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Psychology series*, 61, 49-54 [in Ukrainian].

12. Denefil, O.V., & Bilinska, T.M. (2007). Svidotstvo pro reiestraciyu avtorskoho prava na tvir № 23327 [Certificate of copyright registration for the work No. 23327]. *Psykhodiagnostychna kompiuterna prohrama «Fraiburzkyi osobystisnyi opytuvalnyk FPI, forma B» – Psychodiagnostic computer program "Freiburg Personality Questionnaire FPI, Form B"*. Kyiv.: Derzhavnyi departament intelektualnoi vlasnosti [in Ukrainian].

PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF SENIOR COURSE STUDENTS DURING THE WAR

©O. V. Denefil, S. A. Musiyenko, Yu. V. Ziomko

I. Ya. Horbachevsky Ternopil National Medical University

SUMMARY. The article presents research materials on changes in the psychological characteristics of students during the war.

The aim – to investigate changes in the psychological characteristics of students of the 4th-5th year of the medical faculty one week and six months after the start of the war.

Material and Methods. 30 men and 30 women who are 4–5 year students of the I. Ya. Horbachevsky Ternopil National Medical University, aged 20–22 years. The first survey was conducted on March 3, the second on August 31, 2022. The psychological examination was carried out with the help of the Freiburg personality questionnaire FPI form B. Before the start of each test, the subjects were informed about the conditions of its conduct and the methods that will be used, they were given guarantees of non-disclosure of the received information, which corresponds to the principles of informed consent.

Results. According to the obtained studies, it was found that during the first questionnaire, compared to the second, women had significantly higher values in the scales: neuroticism, spontaneous aggressiveness, depression, reactive aggressiveness, shyness and emotional lability. Instead, equanimity and extraversion increased significantly during the second questionnaire. Analyzing the results obtained in men, we found that during the first questionnaire, compared to the second, there were significantly higher values of the scales: neuroticism, spontaneous aggressiveness, depression, irritability, reactive aggressiveness, emotional lability. Instead, sociability, equanimity and extraversion increased significantly during the second questionnaire.

Conclusions. Results of psychological research of students on 03.03.2022 and 08.31.2022, showed that young people returned all their usual protective mechanisms, adapted and restored psychological resources. The psycho-emotional state of male students stabilized to a greater extent than that of female students.

KEY WORDS: FPI Questionnaire; Form B; students; war.

Отримано 05.10.2022

Електронна адреса для листування: denefil@tdmu.edu.ua